

ЕКОНОМСКЕ РЕФОРМЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ: КАКО ИЗБЕЋИ ГРЕШКЕ ДРУГИХ

*Др Јован Б. Душанић**

Резиме

Југославија се после септембарских избора 2000. године тек сада, са великим закашњењем у односу на друге постсоцијалистичке државе, налази на почетку суштинских економских реформи и озбиљног укључивања у међународне економске токове. Кашњење од једне деценије је огроман недостигај, али и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су прошле друге привреде у транзицији. У раду се посебно инсистира на потреби да стратегија економских реформи и укључивање у међународне економске токове мора бити резултат једног добро осмишљеног и конзистентног програма који треба да је разрађен и сировођен од стране комитетних особа које представљају аутентичну домаћу елићу, са јасно артикулисаним националним интересима заснованим на истинском патриотизму. На то нас упућују и негативна искуства многих привреда у транзицији у којима су примењивани већ стари "рецепти" економских реформи засновани на Вашингтонском консензусу, а у чијем је прихваћању и сировођењу кључну улогу имала домаћа компрадорска елића.

Кључне речи: *Вашингтонски консензус, компрадорска елића, реформе, транзиција, приватизација, либерализација, стабилизација.*

1. УВОД

Југославија се сада налази у ситуацији када је неопходно једном мудром и до краја осмишљеном политиком предузимати адекватне мере у разним сферама живота, како би велика већина њених грађана кроз једно разумно, релативно кратко време осетила благодети једне одговорне државне политике. У оквиру свих тих промена, посебно место ће имати суштинске економске реформе које нам предстоје.

За такве реформе основни услов је да постоји стварна политичка воља. Уколико пођемо од претпоставке да она после септембарских избора постоји, онда се поставља питање како економска реформа треба

* Др Јован Душанић, редовни професор на Економском факултету у Бањој Луци

да буде конципирана и како да се у стварности реализује. Заостатак (од целе деценије) у спровођењу суштинских економских реформи Југославија би требала да компензира на тај начин што ће извући поуке из већ богатог искуства привреда у транзицији (ПУТ), и на тај начин избећи њихове грешке, заблуде и лутања.

Међутим, неопходан услов суштинских економских реформи јесте напуштање досадашње погубне политике економске изолације и укључивање југословенске привреде у међународне економске токове, без чега није могућ динамичан развој савремених држава. То укључивање мора да се изврши на начин који ће омогућити да се избегне друга крајност у којој би земља била једноставно препуштена интересима светске олигархије и транснационалног капитала, што би, дугорочно гледано, могло да има још погубније последице.

2. НАПУШТАЊЕ ПОЛИТИКЕ ЕКОНОМСКЕ ИЗОЛАЦИЈЕ

Савремени глобални економски развој опредељује се дејствима две супростављене тенденције: потчињавање светске привреде интересима међународне олигархије и транснационалног капитала, с једне, и конкуренцији националних економских система, с друге стране. У преплитању тих тенденција имамо велики број различитих комбинација економских модела појединих земаља. Они се крећу од моћних националних привреда у којима је и базирана већина транснационалних компанија и у којима се национални интереси и интереси крупног капитала добрим делом поклапају (као што су САД и Јапан), до пуне колонијалне зависности великог броја економски неразвијених (пре свега, афричких) земаља, којима доминира транснационални капитал. Између те две крајности налази се највећи део држава, као што су земље Европске уније (које су се одрекле националног суверенитета у економији у корист европског транснационалног капитала), успешно и брзо развијајуће земље Југоисточне Азије (које успевају да штите националне економске интересе и истовремено успешно привлаче инострани капитал), земље Латинске Америке (које покушавају да створе простор за развој сопственог капитала у условима доминирајућих транснационалних корпорација) итд.

Изградња економског модела сваке земље одвија се у врло оштрој борби за контролу над институцијама државне власти између представника транснационалног и националног капитала, светске олигархије и националне елите. Између њих постоје разни (најчешће оштро супростављени) интереси, разне вредности, разни инструменти деловања итд. Југославија би требало да избегне судбину великог броја малих и економски недовољно развијених земаља у којима су противуречности

између интереса транснационалног и националног капитала решавање увлачењем последњег у службу међународних корпорација и стварањем компрадорске националне елите која (због служења интересима транснационалног капитала) бива укључена у периферни слој светске олигархије.

Када говоримо о светској олигархији ми под тим појмом, једноставно говорећи, подразумевамо веома сложену и разнородну свеукупност крупних транснационалних (и њима потчињених) корпорација и банака, научних, консултантских и правних институција које их опслужују, међународних финансијских организација које раде у њиховом интересу, те разних формалних и неформалних организација које утичу на формирање јавног мњења. Без обзира на сву њену аморфност, светска олигархија у пракси делује веома координирано због једноставне чињенице да је повезује исти економски интерес - слободно кретање транснационалног капитала и потчињавање својим интересима привреда што већег броја земаља у циљу стварања максималног профита. Због тога би било погрешно објашњавати деловање светске олигархије разним теоријама завере или активностима неких сатанских сила него објективним економским интересом крупног капитала.

У циљу реализације сопствених интереса светска олигархија настоји да ослаби националне системе безбедности и институције државне власти и националног суверенитета (замењујући их међународним правом и међународним институцијама), те уништи националне економске структуре (потчињавајући их интересима транснационалног капитала). То се остварује на различите начине: увлачењем земље у велику дужничку зависност, подстицањем хаотичног стања у друштву, подривањем ауторитета државе и њених темељних институција, корумпирањем и деморалисањем њене националне елите, релативизацијом постојећег система вредности, дезинформацијом јавног мњења кроз средства јавног информисања која (директно или индиректно) ставља под своју контролу итд. Унапред се проналазе и припремају компрадори који би у погодном тренутку заузели кључна места у држави, разним средствима се настоји обезбедити њихов опстанак на власти, нуде се готова решења за вођење економске политике, предлажу се "независни" економски саветници из иностранства и слично. Идеолошка основа такве политике јесте радикални либерализам.

С друге стране, национални интереси сваке земље огледају се у потреби одбране независности земље, обезбеђењу високог стандарда и благостања свих грађана, очување сопствене националне културе и могућности реализације властитих духовних вредности. Овакви интереси опредељују и одређене приоритете у међународној сарадњи, а они се у економској

сфери, пре свега, огледају у отварању према међународном економском окружењу (зналачки користећи сопствене компаративне предности), привлачењу иностраног (првенствено, директног) капитала, међународној кооперацији (која треба да је под националном контролом и да обезбеђује заштиту унутрашњег тржишта), ограничавање иностраних инвестиција у сфере које су од виталног националног значаја, подршка домаћих произвођача и стимулисање конкурентности националне привреде.

3. ВАШИНГТОНСКИ КОНСЕНЗУС

Да би Југославија могла успешно да заштити своје националне интересе у економској сфери неопходно је да има сопствени конзистентно урађен и доследно спровођен програм економских реформи који полази од достигнућа савремене економске науке, али и користи сада већ богата искуства - како позитивна тако и негативна - других ПУТ, те узима у обзир и наше специфичности.

Разрађени програм економских реформи морао би да буде превасходно резултат домаће памети, да се тако једноставно изразимо, која неће само слепо копирати неке универзалне "рецепте" који су "прописани" за ПУТ и који су за многе од њих, које су их до сада примењивале, имале катастрофалне последице. Мора се имати у виду да се програм конципира зависно од циља који се жели постићи, те да циљеви које пред себе постављамо не морају да се поклапају са циљевима оних који нам нуде већ готове "рецепте". То нарочито важи за економску сферу која је превасходно заснована на интересу. У исто време, тај програм треба да разраде и у пракси реализују људи који представљају аутентичну националну елиту са јасно артикулисаним националним интересима заснованим на истинском патриотизму, а не компрадурска национална елита чији је првенствени циљ лично богаћење и сопствено укључивање (макар и) у периферни слој светске елите.

Будући да одређена група наших (сада већ утицајних) економиста заступа програм радикалних економских реформи, било би корисно видети каква су искуства других ПУТ које су се одређивале за сличне програме. И то поготово због чињенице да су исте те личности биле једне од најватренијих заступника (па и директни актери) "багер револуције" и кризних штабова који се стварају у послеизборном периоду и преко којих се подстиче хаотично стање у земљи и руши (и онако мали) ауторитет многих темељних државних институција.*

* Данас постоји скоро општа сагласност економиста да је, за будући успешан развој, југословенској привреди потребан значајан инострани капитал, те да би најбоље било да он уђе у земљу у облику директних инвестиција, а не у форми кредита који би земљу гурали у још већу дужничку (а преко тога и сваку

Велика већина ПУТ определила се за један либерални програм радикалних економских реформи који је био базиран на такозваном "Вашингтонском консензусу" и који је био разрађен ("прописан") од стране Међународног монетарног фонда, Светске банке и администрације САД.

Десет основних ставова Вашингтонског консензуса, који треба да буду основни принципи којима треба да се руководе владе у вођењу економске политике, своде се на:

1. *Финансијска дисциплина*. Дефицит буџета не сме да буде велики и он се мора покривати без коришћења инфлаторних пореза.

2. *Приоритетни у државним расходима*. Државне расходе треба преоријентисати из области важних са политичког становништва, на сферу са већим економским ефектима.

3. *Пореска реформа*. Потребно је ширити пореску основуцу и снижавати пореске стопе.

4. *Финансијска либерализација*. Основни приоритет у овој сфери јесте инсистирање на тржишним каматним стопама.

5. *Девизни курс*. Потребно је имати јединствени девизни курс који ће обезбедити спољнотрговинску конкуренцију.

6. *Либерализација њрзовине*. Ванцаринска ограничења треба заменити царинама чије стопе треба да се смање и крећу у распону 10-20%.

7. *Директне иностране инвестиције*. Треба укинути све вештачке баријере и иностране фирме треба да имају исте услове као и домаћа предузећа.

8. *Приватизација*. Државна предузећа треба приватизовати.

9. *Дерегулација предузетништва и јачање конкуренције*. Треба отклонити сва ограничења која отежавају појаву нових фирми или ограничавају конкуренцију.

10. *Право власништва*. Законима треба обезбедити сигурност власништва без великих трошкова за његову заштиту.*

другу) зависност. Међутим, тешко се може очекивати да би неко био спреман да улаже свој капитал у земљу у којој влада хаотично стање (кризни штабови и штрајкачки одбори се формирају свуда - од затвора, преко предузећа до Народне банке Југославије), у којој се смењују (јогурт, багер и сличне) револуције, у којој не постоји правна сигурност и у којој се не поштују темељне државне институције. Само стабилна и јака (у најбољем смислу речи) држава може да рачуна на значајне директне иностране инвестиције. Искуство Кине (на супрот на пример, Русије), у последњој деценији, то најбоље потврђује.

* Међутим, због тешкоћа са којима су се сусреле привреде земаља које су се у вођењу економске политике придржавале ових препорука извршене су одређене корекције у првобитно формулисаним основним принципима и они сада гласе:

- повећати штедњу, пре свега, подржавајући финансијску дисциплину,
- преоријентисати државне расходе, првенствено за социјалне потребе,
- реформисати порески систем и поред осталог увести еколошки порез и земљишну ренту,
- појачати банкарску регулативу,
- подржавати конкурентни девизни курс и напустити пливајући курс и разне додатке девизном курсу,
- користити унутрашње регулације у либерализованој трговини,

Вашингтонски консензус је разрађен крајем 80-их и почетком 90-их година и он је првобитно био намењен земљама Латинске Америке. Према овом документу само оштра финансијска дисциплина уз дерегулацију и либерализацију привреде довољна је да елиминише стагнацију и иницира економски раст. Латинска Америка је добила тако велики значај у споровима о путевима економског развоја не због чињенице да је у тим земљама расла социјална неправда и рапидно се ширило сиромаштво, него због велике задужености овог региона према међународним финансијским организацијама и развијеним земљама, у првом реду, САД. И није саосећање према континенту који се налази у очајном економском и социјалном стању, подстакло владу САД и међународне финансијске организације да предузму одређена дејства, него жеља да се разреши проблем дугова и да се врате уложена средства. Данас, деценију после, не постоји слична потреба да се покуша помоћи Африци, чија се привреда налази у катастрофалном стању, јер у земље Африке нису уложена ни приближно толика средства као што је то случај са Латинском Америком, поготово не средства САД. Сличан је случај и са ПУТ.

Као што смо рекли, принципи Вашингтонског консензуса су првобитно били предложени земљама Латинске Америке које су за разлику од ПУТ имале одређену тржишну економију са значајним приватним сектором. Међутим, ови принципи су били, преко разних иностраних саветника и у преговорима са међународним финансијским организацијама, предлагани и "натурани" ПУТ. Сматрало се да је сасвим довољно извршити финансијску стабилизацију, либерализацију привреде и приватизовати државну имовину да би се обезбедио стабилан привредни раст.

Постојало је претерано веровање у аутоматизам тржишног саморегулационог механизма, али и убеђеност у потребу хитног повлачења државе из економске сфере. Како наводи професор Гжегож Колодко, ортодоксни либерали користили су се једним поједностављеним начином мишљања, према коме нема потребе да се размишља о томе како да се вози аутомобил ако он од одређене тачке и при одређеним околностима може да се креће сам од себе.*

-
- градити конкурентну привреду кроз приватизацију и дерегулацију,
 - извршити строго дефинисање права власништва доступног свима,
 - створити кључне структуре, као независну централну банку, јаке буџетске организације, независно и некорумпирано правосуђе и берзу рада,

* Сличан начин размишљања могли смо да чујемо и у вези са значајним падом уличног курса марке, од самопостављеног "шефа" односно гувернера - самозванца Народне банке Југославије, и једног од најистакнутијих чланова новог економског тима који захтева од нових власти сва кључна економска места (влада, НБЈ итд.). Довољно је само на одређено место у НБЈ да поставимо човека у кога "имамо поверење" те да за само један дан преполови улични курс немачке марке. ("Динар вреднији захваљујући Живку Нешићу", Данас, 9.10.2000. године)

Основне две слабости које су се испољиле код већине ПУТ при спровођењу економских реформи, а које наводи и професор Г. Колодко, огледале су се у следећем:

- радикализам економских реформи и повлачење државе из свих сфера економског живота,
- замена циља и средстава у стратегији реформи.

Радикалним економским реформама створен је системски вакуум у коме су старе структуре управљања биле брзо разрушене, а нове у међувремену нису створене, или су створене у релативно кратком временском периоду у коме не могу суштински да профункционишу. Уколико реформатори једноставно брзо разруше старе структуре, норме и ограничења како би "почистили државу", не узимајући у обзир да процес стварања нових структура и норми захтева много времена, онда се новостворене структуре и норме, по правилу, показују неефикасним.

У постсоцијалистичким привредама стварање тржишних структура није могло да се изврши "преко ноћи", односно у релативно кратком временском периоду. То је један дуготрајнији процес и сматра се да није мудро вршити либерализацију и приватизацију које не би временски биле усклађене с тиме. У противном, добија се "дивље" тржиште које води криминализацији економског живота и може, у великој мери, укочити кретање привреде ка ефикасности и расту. Тако је у многим земљама, у којима се ишло на радикални курс промена где се упоредо са брзом либерализацијом и приватизацијом ишло на стварање нових структура управљања на један доста некординиран и хаотичан начин, забележен катастрофалан економски резултат.

Други важан недостатак јесте замена циља и средстава стратегије реформирања привреде који води деформацији саме стратегије и недовољном схватању његовог дејства на реалну економију. Стабилна финансијска ситуација, ниска инфлација, стабилан девизни курс, приватизација и либерализација привреде, само су средство економске стратегије, а не циљеви сами по себи. Једноставно речено, финансијска стабилизација, либерализација привреде и приватизација треба да буду средство за остварење циљева економске реформе. Међутим, они су разматрани као показатељи успеха реформи, а не као претпоставка за остварење фундаменталнијих циљева. С правом се може поставити питање: шта значи висок степен приватизације државне имовине, високо либерализована привреда и остварена финансијска стабилност у условима огромног пада привредне активности и животног стандарда? Другим речима, стварање тржишне привреде није важно само по себи већ као фактор убрзања привредног раста и повећања благостања становништва.

Отворена критика исправности политика које су ММФ и Светска банка водиле у односу на ПУТ у последњој деценији дошла је последњих година и од стране економисте светског гласа, вицепредседника и главног економисте Светске банке Ј. Стиглица (Joseph Stiglitz)* који сматра да су савети за ПУТ у духу Вашингтонског консензуса прилично поједностављени. Кина је занемарила ове препоруке и постигла завидан успех, Русија их је прихватила и доживела фијаско.**

Покушавајући да објасни фактички неуспех руских реформи, Ј. Стиглиц долази до закључка да се основни проблем налази у "прекомерном веровању економским моделима узетим из уџбеника, који могу бити успешни при обуци студената, али се на њих не треба ослањати при саветовању владе која покушава да изгради тржишну привреду". Идеолошка одлука руских реформатора да што пре раскину са прошлим режимом довела је до уништења скоро свих форми организације друштвеног живота. Изградња нових институција које би биле адекватне тржишним условима вршена је у Русији методама "шок терапије" и некритичким копирањем западних образаца, који се у руским условима нису показали, ни приближно, ефикасним као на Западу.

Досадашња искуства постсоцијалистичких држава у реформисању привреде показују да су програми радикалних економских реформи доживели неуспех, а да су запажени резултати постигнути тек са одустајањем од тога курса и разрадом сопствених економских програма који уважавајући светска искуства, првенствено узимају у обзир специфичности сопствене привреде и интересе свога народа. То показује и пример Пољске (једина од око 30-ак ПУТ бивших република СССР-а, СФРЈ-а, Чехословачке и других бивших источноевропских социјалистичких земаља чији је бруто друштвени производ 1997. године био већи него 1989. године) после програма Г. Колодко, као и пример Русије после доласка владе Јевгенија Примакова и касније екипе Владимира Путина.

4. ПОУЧАН ПРИМЕР РУСИЈЕ

Можда је управо пример Русије нарочито поучан. У складу с принципима Вашингтонског консензуса, програм радикалних реформи у Русији (с којим се отпочело 2.1.1992.) био је усмерен на три основна сегмента: брзу и свеобухватну приватизацију, либерализацију привреде и макроекономску стабилизацију.

* Ц. Стиглиц, Многообразнее инструмент, шире цели: движение к пост-Вашингтонском консенсусу, Вопросы Икономики, Москва, 8/98.

** У последњој деценији бруто друштвени производ Кине је удвостручен, а Русије преполовљен и поред чињенице да је у Русији одавно већ извршена приватизација и либерализација привреде, те да је успевала у дужем времену да достигне и релативну финансијску стабилизацију.

У Русији је извршена приватизација која се темељила на два основна принципа: ороченост (брзина) и обавезност и која је извршена у две фазе: ваучерна у прве две године, а после тога новчана приватизација. Само кроз ваучерну фазу приватизовано је преко 100.000 предузећа (око којих 20% крупних) што чини око 70% индустријског потенцијала Русије. Око 40 милиона људи постали су акционари. Највећи део преостале државне имовине приватизован је у другој - новчаној фази приватизације. Процес приватизације се одвијао на не баш задовољавајуће фондираној законској основи и при недовољно разрађеним правилима самих приватизационих процедура. У исто време, формална промена власништва није створила ефикаснијег власника и није представљала основу за значајније повећање успешности привреде у целини.*

У Русији је у релативно кратком року извршена веома широка либерализација привреде. Првог дана спровођења радикалних економских реформи, извршена је либерализација цена и дозвољено слободно формирање око 90% цена на мало. У релативно кратком периоду знатно је либерализована и спољна трговина. Предузећима је дозвољено да се самостално баве спољнотрговинским пословима, укинута су ванцаринска ограничења и специјални девизни курсеви, а царинске стопе су знатно смањене. Одмах на почетку радикалних економских реформи веома је либерално постављено право формирања и пословања приватних предузећа. Брза и широка либерализација цена и спољне трговине довела је до масовног затварања руских предузећа и "поплаве" домаћег тржишта увозним производима (од којих је добар део био веома сумњивог квалитета) који су по ценама недоступни за највећи број становништва. У исто време, велика криминализација друштва, а посебно у привредној сфери, представља велику препреку да се предузетништвом баве најспособнији, а не они који су спремни на велике (пословне али и друге) ризике.

Русија је успела да изврши значајно снижење стопе инфлације и релативно стабилизује девизни курс. Тако је инфлација снижавана из године у годину (1992. године она је износила 2508,8%, 1993. - 840,1%, 1994. - 204,7%, 1995. - 131,3%, 1996. - 21,8% и 1997. - 11,1%) да би непосредно пре финансијског краха (у 1998. години) износила само 6% на годишњем нивоу. Увођењем такозваног "валутног коридора"^{***} стабилизован је и девизни курс. У наведеном периоду стопа инфлације се смањивала, али је била стално већа од стопе обезвређења националне валуте која је постала све више прецењена. Прецењен курс рубље је дестимулисао извоз, а стимулисао увоз, што је за последицу имало даљи пад привредне активности.

* Видети детаљније: Татјана Душанић, Шта није решила приватизација у Русији, Пословни круг, 11/98.

** Видети детаљније у књизи: Татјана Душанић - Јован Б. Душанић, Транзиција у Русији, Економска политика, Београд, 1998.

У условима перманентног пада привредне активности у земљи, реални приходи државног буџета су се драстично смањивали. Иако је долазило до значајног реалног смањења буџетских расхода (што је све сфере друштвеног живота које се финансирају из буџета довело у изузетно тешко стање), дефицит буџета био је перманентно релативно висок. Да би се избегло његово инфлаторно финансирање и очувала финансијска стабилност, држава се определила за емисију државних обвезница, односно покриће дефицита повећањем унутрашњег дуга. На државне обвезнице плаћана је изузетно висока реална каматна стопа тако да су (ионако оскудна) слободна финансијска средства била усмерена у њих, а не у реални сектор, што је још више спутавало привредну активност. Средином 1998. године, унутрашњи дуг је достигао износ који је био еквивалентан суми од око 70 милијарди долара, мада га до 1994. године практично и није било. У исто време и задуживање у иностранству значајно расте и крајем 1998. године премашује износ од 150 милијарди долара. Све то је довело до финансијског краха у августу 1998. године, када је Русија признала немогућност благовременог измирења државног унутрашњег дуга, да би убрзо дошло до стрмоглавог пада националне валуте и формирања нове владе на челу са Јевгенијем Примаковим која напушта дотадашњи курс спровођења економски реформи.

Од почетка спровођења економских реформи (јануар 1992.) па све до финансијског краха (августа 1998.) Борис Јелцин (у чијим рукама је била концентрисана сва реална власт у земљи) се у спровођењу економске политике упорно ослањао на младе економисте либерале, у првом реду, Јегора Гајдара и Анатолија Чубајса. Управо су ови "млади реформатори" били миљеници Запада. Међународне финансијске организације су у преговорима са Русијом инсистирале да управо они имају одлучујући утицај при дефинисању и спровођењу реформских захвата који су, како се касније показало, били разрађивани ван Русије, те својски предлагани од "независних" саветника са Запада и здушно подржавани од "независних" средстава јавног информисања у земљи. Имајући у виду резултате које је Русија постигла спроводећи радикалне економске реформе, за ове "младе реформаторе" тешко се може тврдити да су се у спровођењу економских реформи руководили интересима своје земље на начин како то схвата и осећа већина руског становништва. Због тога су и економске реформе у Русији, при чијем се спровођењу полазило од политичко - коњуктурних обзира (очување власти, лично богаћење и слично) и у интересу до краја нејасно кога (светске олигархије, новостворене домаће олигархије састављене од полукриминалних и криминалних делова друштва и високо корумпираних државних чиновника, руских монопола и сл.), мало шта могле да помогну руској привреди и обичном грађанину.

Упорна упозорења угледних руских економиста на погубност одабраног курса, тешко су се могла пробити до шире јавности и била су надјачавана уверавањима Бориса Јелцина и његових "младих реформатора" да после почетног "транзитивног" пада већ кроз неколико месеци (на почетку је то била јесен 1992. године да би тих "неколико месеци" потрајало годинама) Русију очекује буран економски раст и значајно повећање животног стандарда становништва.* Благовремена упозорења угледних руских економиста била су игнорисана. Исту судбину доживело је и заједничко обраћање групе веома угледних руских и америчких економиста председнику Русије средином 1996. године.**

Међутим, сада се критици начина како се спроводе економске реформе у Русији домаћим академцима (којима су "млади реформатори" замерали да се дуго живећи у старом систему тешко сналазе у новим тржишним условима)*** прикључили и еминентни амерички економисти.

Основни став од кога они полазе јесте да прелазак у истинску тржишну привреду захтева време, а покушај да се тај процес значајније скрати води у катастрофу. Своје предлоге за измену курса економске политике у Русији, аутори у основи свде на преиспитивање улоге државе у процесу тржишне трансформације. Досадашња "политика немешања државе, која је део шок терапије, није била оправдана" и требало би убудуће да "држава преузме на себе основну улогу у економији као што је то случај у савременим привредама САД, Шведске, Немачке". Једна од последица повлачења државе из привредног живота, према ауторима разматраног документа, јесте "прелаз не ка тржишној, него ка криминалној привреди. Користећи немешање владе, криминални елементи су попунили вакуум".

Међутим, Борис Јелцин је са својим "младим реформаторима" све до финансијског краха у августу 1998. године упорно спроводећи програм радикалних економских реформи земљу довео у катастрофално економско стање. Бруто друштвени производ је у 1998. години износио 52% истог

* Становништво је убеђивано да предузете реформе у целости подржава међународна заједница и да је спремна да пружи издашну финансијску помоћ која ће стићи у релативно кратком року. Споминане су и конкретни износи од неколико десетина милијарди долара. Мало шта од тога се касније показало реалним. И оно што је добијено било је условљено великим уступцима на које је Русија морала да иде у економској (али не само у економској) сфери, тако да је велико питање да ли је Русија од тога имала више користи или штете.

** Аутори наведеног документа су познати амерички економисти - нобеловци Кенет Ерео, Василиј Леонтијев, Лоренц Клајн, Роберт Солоу и Џејмс Тобин, те светски познати економисти - професори Мајкл Интрилигејтор и Маршал Поумер, а са руске стране економисти - академици Леонид Абалкин, Олег Богомолов, Станислав Шаталин, Валериј Макаров, Јуриј Јеремченко и Дмитриј Лавов. Видети интегрални текст документа у књизи: О.Т. Богомолов, Мо летопис переходног времена, Икономика, Москва, 2000, стр.272-275.

*** У исто време, економисте млађе генерације који су били критичари начина како се спроводе реформе у Русији (као например Сергеј Глазев) "млади реформатори" су оспоравали тврдњама да су носталгичари за старим системом и без ауторитета у међународним економским круговима.

из 1989. године. Тако стрмоглав пад бруто друштвеног производа земље није забележен ни у време Првог светског рата (1914 - 1917, смањење од 25%), Грађанског рата који је после тога наследио (1918-1922, пад од 23%), а нити за време Другог светског рата (1941-1945, смањење од 21%) када је велики део земље био физички окупиран од стране фашиста.

Нарочито драстичан пад бележи индустријска производња, а у оквиру ње машиноградња и лака индустрија. Због тога је и дошло до значајних промена у структури индустријске производње (удео машиноградње и лаке индустрије са 41,1% у 1991. години смањен је на само 21,5% у 1998. години) и Русија све више личи на земље трећег света које врше распродају својих сировина у замену за увоз потрошних добара. Инвестиције у привреду Русије смањују се из године у годину и у 1998. години чиниле су само 20% оних из 1991. године.

У исто време дошло је до брзог пада животног стандарда становништва и њиховог огромног раслојавања, где на једној страни постоји новостворена невероватно богата класа и с друге стране, огромна већина становништва које живи на ивици сиромаштва.* Уз то, процењује се да 3/4 примања најбогатијих потиче из "сиве" економије.

Економске тешкоће прати и демографска катастрофа. У Русији долази до веома забрињавајућег процеса депопулације (процент смртности становништва расте и већи је од процента рођених који се смањује) што је у овом веку у Русији било забележено једино у ратним временима. Ниво смртности у Русији је већи него у било којој земљи Европе, Америке, Аустралије и Азије (са изузетком Авганистана и Камбоџе), те већине земаља Африке. Данас трећина умрлих не доживи пензиони узраст, а просечни животног век у последње време је знатно скраћен. Код мушкараца он износи само 57 година и за више од 7 година је краћи него пре једне деценије. Њихова смртност у узрасту од 16-59 година већа је него што је била крајем 19. века. Стручна истраживања показују да преко 70% одраслих живи у стању дуготрајног психо-емоционалног и социјалног стреса који изазива забрињавајући раст депресије, психозе, алкохолизма и наркоманије. Очајање, изазвано економском ситуацијом у земљи, узрок је раста самоубиства и насиља у друштву.

Тек када је Русија доживела финансијски крах и драстичан пад (и онако ниског) стандарда становништва и када су земљи претили огромни социјални и политички потреси са несагледивим последицама, Борис Јелцин се одрекао "младих реформатора"*** и за председника владе именован

* Приходи 10% најбогатијих су 30 пута већи од прихода 10% најсиромашнијих. Тај показатељ у земљама Централне и Источне Европе износи 5,1-5,6, у западноевропским земљама 2,6-5,7 и у САД 5,3 пута. (Према: О.Т. Богомолов, Мо летописв переходного времени, Икономика, Москва, 2000, стр.245.)

** Интересантно је да и Џефри Сакс, професор Универзитета у Харварду и саветник у многим ПУТ, који је био на челу групе економских саветника председника Русије у првим годинама радикалних економских

вао Јевгенија Примакова који је са својом економском екипом напустио дотадашњи економски курс реформатора - либерала и у економској (и не само економској) сфери много већи значај посветио улози државе, те одустао од метода шок терапије у економији. Од тада, а нарочито са доласком екипе Владимира Путина (која наставља курс којим је кренуо Ј. Примаков), Русија бележи постепени економски опоравак, али и позитивне промене у осталим сферама друштвеног живота.

У другој половини 1998. године извршена је значајна девалвација, те напуштена политика прецењеног курса националне валуте, што је обезбедило и ценовну конкурентност руској привреди (увоз постаје не много економски атрактиван, а домаћа производња рентабилна и конкурентна како на домаћем тако и на иностраном тржишту), односно предност је дата развоју а не стабилизацији. Државни органи у економској сфери (али и у другим) показују много бољу ефикасност у своме раду. Тако је Русија после вишегодишњег пада бруто друштвеног производа у 1999. години забележила раст од 3,2%, а за првих осам месеци 2000. године, према подацима Министарства развоја економије и трговине (бивше Министарство економије), тај раст је износио 7,3%. Овакав раст је забележен захваљујући, пре свега, порасту индустријске производње од око 10%.* Поред тога, девизне резерве Русије су за последње две године удвостручене и у августу 2000. године су достигле апсолутни максимум од 25 милијарди долара.

* * *

Југославија се тек сада, са великим закашњењем, налази на почетку неопходних суштинских економских реформи. Кашњење од једне деценије је огроман недостатак, али и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су прошле друге ПУТ. Било би историјски неодговорно да не извучемо поуке из искуства других, јер не смемо заборавити да у овој земљи живимо не само ми него у њој треба да живе и наши потомци. После пораза неуспеле политике претходног режима пружа нам се шанса да напokon кренемо путем опоравка и истинског препорода. Уколико се та прилика сада не искористи велико је питање да ли ћемо више уопште и имати могућност да одлучујемо о сопственој будућности.

Литература:

реформи тек после финансијског краха у Русији објавио у цењеном московском листу "Независимаја газета" текст "Неуспех руских реформи". У њему Сакс признаје да су његови савети били универзални за све ПУТ, па и за Русију, и да је велика грешка што се при спровођењу реформи у Русији у обзир нису узимале њене специфичности.

* То је постигнуто у условима, не тако мале, инфлације која је за први осам месеци 2000. године износила 19% исказане на годишњем нивоу.

1. Група аутора - Г17, Програм радикалних економских реформи у СР Југославији, Радио Б92, Београд, 1997.
2. Гжегож В. Колодко: От шока к терапии - Политическая Экономика постсоциалистических преобразований, Эксперт, Москва, 2000.
3. Џ. Стиглиц, Многообразнее инструмент, шире цели: движение к пост-Вашингтонском консенсусу, Вопрос Экономики, Москва, 8/98.
4. Џ Стиглиц, Куда ведут реформ, Вопрос Экономики, Москва, 7/99.
5. Татјана Душанић, Шта није решила приватизација у Русији, Пословни круг, 11/98.
6. Татјана Душанић ; Јован Б. Душанић, Транзиција у Русији, Економска политика, Београд, 1998.
7. О.Т. Богомолов, Моя летописв переходного времени, Экономика, Москва, 2000.

ECONOMIC REFORMS IN YUGOSLAVIA: HOW TO AVOID ERRORS OF THE OTHERS

*Dr Jovan B. Dušanić**

Summary

After September 2000 elections, Yugoslavia is now, when it is very late in comparison to other postsocialistic countries, at the very beginning of the essential economic reforms and a real including into international economic flows. Delay of one decade is a big disadvantage but also a big chance to avoid mistakes, misleads through which other economies in transition have passed. This work specially insists on necessity that strategy of economic reforms and including into international economic flows must be a result of a good imagined and consistent programme which also must be developed and applied by the competent persons who represent authentic local elite with a clearly expressed national interests based on a real patriotism. We can see it in negative experiences of many economies in transition where ready-made "recipes" of economic reforms were applied. They were based on Washington Consensus which was mostly adopted and prepared by the local comprador elite.

Key words: Washington Consensus, Comprador Elite, reforms, transition, privatisation, liberalisation, stabilisation

* Dr Jovan Dušanić, redovni profesor na Ekonomskom fakultetu u Banjoj Luci